

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ
ȘCOALA DOCTORALĂ DE TEOLOGIE „ISIDOR TODORAN”

PERSONALITATEA SF. IOAN BOTEZĂTORUL
ÎNTRE MĂRTURIE ȘI MESIANISM IUDAIC
ÎN DESCRIEREA EVANGHELIILOR ȘI A
TRADIȚIEI NECREȘTINE

Teză de doctorat

– Rezumat –

Conducător științific

Pr. Prof. Univ. Dr. Stelian TOFANĂ

Doctorand

Ioan Justin HODEA

Episcop vicar al
Episcopiei Ortodoxe Române
a Maramureșului și Sătmarului

2011

CUPRINS

Abrevieri.....	7
Preliminarii.....	9
1.1. Obiectul cercetării	11
1.2. Argumentul tezei.....	21
1.3. Metodologia și scopul lucrării.....	22
Capitolul 1. Tradițiile despre Ioan Botezătorul în lucrarea lui Josephus Flavius, <i>Ιουδαϊκή Αρχαιολογία</i>, și în literatura necreștină.....	27
1.1. Portretizarea lui Ioan Botezătorul în <i>Ιουδαϊκή Αρχαιολογία</i> 18,116-119.....	29
1.1.1. Textul și contextul din <i>Ιουδαϊκή Αρχαιολογία</i> 18,116-119.....	29
1.1.2. Descrierea lui Ioan Botezătorul în <i>Ιουδαϊκή Αρχαιολογία</i> 18,116-119.....	44
1.2 Autenticitatea textului <i>Ιουδαϊκή Αρχαιολογία</i> 18,116-119.....	53
1.3. Josephus Flavius ca istoric.....	57
1.4. Tradițiile referitoare la Ioan Botezătorul în varianta slavonă a lucrării lui Josephus Flavius.....	61
1.5. Tradițiile privitoare la Ioan Botezătorul în literatura mandeană.....	65
1.6. Concluzie.....	67

**Capitolul 2. Dimensiunea profetică a activității lui
Ioan Botezătorul în *Evanghelia după Marcu*.....71**

2.1. Pericopele <i>Evangheliei după Marcu</i> referitoare la persoana și lucrarea lui Ioan Botezătorul.....	74
2.2. Dimensiunea profetică a persoanei și lucrării lui Ioan Botezătorul în <i>Evanghelia după Marcu</i>	81
2.2.1. Propovăduirea lui Ioan Botezătorul: botezul pocăinței spre iertarea păcatelor (Marcu 1,2-6).....	82
2.2.2. Excurs: „Esenianismul” Sf. Ioan Botezătorul.....	86
2.2.3. Botezarea Mântuitorului de către Ioan Botezătorul (Marcu 1,7-11).....	89
2.2.4. Arestarea lui Ioan Botezătorul (Marcu 1,14).....	89
2.2.5. Postul ucenicilor lui Ioan Botezătorul: pregătirea timpului eshatologic al mântuirii (Marcu 2,18-22).....	90
2.2.6. Tăierea capului lui Ioan Botezătorul (Marcu 6,14-29).....	91
2.2.7. Mărturia iudaică cu privire la Ioan Botezătorul: chipul profetic (Marcu 8,27-30).....	92
2.2.8. Mărturia lui Iisus despre Ioan Botezătorul: Ilie redivivus (Marcu 9,9-13).....	92
2.2.9. Respingerea statutului profetic al lui Ioan Botezătorul (Marcu 11,27-33).....	95
2.3. Concluzie.....	96

**Capitolul 3. Dimensiunea profetică a activității lui
Ioan Botezătorul în *Evanghelia după Matei*.....100**

3.1. Pericopele <i>Evangheliei după Matei</i> referitoare la persoana și lucrarea lui Ioan Botezătorul.....	101
3.2. Dimensiunea profetică a persoanei și lucrării lui Ioan Botezătorul în <i>Evanghelia după Matei</i>	110
3.2.1. Propovăduirea și botezul lui Ioan Botezătorul (Matei 3,1-6 – cf. Marcu 1,2-6).....	110
3.2.2. Mesajul propovăduirii lui Ioan Botezătorul: pocăința și judecata (Matei 3,7-10).....	111
3.2.3. Ioan Botezătorul – Înainte-mergător al împărăției Mântuitorului (Matei 3,11-12 – cf. Marcu 1,7-8).....	113

3.2.4. Dialogul lui Ioan Botezătorul cu Iisus în contextul botezării Mântuitorului (Matei 3,13-17 – cf. Marcu 1,9-11)..	114
3.2.5. Arestarea lui Ioan Botezătorul (Matei 4,12 – cf. Marcu 1,14).....	117
3.2.6. Tâlcuirea postului de către Iisus ucenicilor lui Ioan Botezătorul (Matei 9,14-17 – cf. Marcu 2,18-22).....	117
3.2.7. Dialogul indirect al lui Ioan Botezătorul cu Mântuitorul. Ioan este identificat cu prorocul Ilie (Matei 11,2-19).....	118
3.2.8. EXCURS: S-a îndoit Ioan Botezătorul de mesianitatea lui Iisus?.....	119
3.2.9. Moartea lui Ioan Botezătorul (Matei 14,1-12 – cf. Marcu 6,14-29).....	130
3.2.10. Iisus Hristos este identificat cu Ioan Botezătorul în contextul așteptării mesianice (Matei 16,13-16 – cf. Marcu 8,27-30)...	131
3.2.11. Mărturia lui Hristos de la Schimbarea la Față: „Ilie a și venit” - Matei 17,9-13 (cf. Marcu 9,9-13).....	132
3.2.12. Respingerea statului profetic al lui Ioan Botezătorul (Matei 21,23-27 – cf. Marcu 11,27-33).....	133
3.3. Concluzie.....	134

Capitolul 4. Dimensiunea profetică a activității lui Ioan Botezătorul în *Evanghelia după Luca*.....136

4.1. Pericopele <i>Evangheliei după Luca</i> referitoare la persoana și lucrarea lui Ioan Botezătorul.....	138
4.2. Dimensiunea profetică a persoanei și lucrării lui Ioan Botezătorul în <i>Evanghelia după Luca</i>	151
4.2.1. Ioan Botezătorul în relatarea „Evangheliei copilăriei” (Luca 1,5-25.36.39-45.57-59.80).....	151
4.2.1.1. Părinții lui Ioan Botezătorul: Zaharia și Elisabeta (Luca 1,5-7).....	153
4.2.1.2. Slujirea lui Zaharia la Templu (Luca 1,8-10).....	156
4.2.1.3. Arătarea îngerului lângă altarul tămâierii (Luca 1,11-12).....	160
4.2.1.4. Profetia nașterii lui Ioan Botezătorul (Luca 1,13-14).....	162
4.2.1.5. Misiunea profetică a lui Ioan Botezătorul (Luca 1,15-17).....	165

4.2.1.6. Necredința lui Zaharia și răspunsul îngerului (Luca 1,18-23).....	173
4.2.1.7. Răspunsul îngerului Gavriil: întărirea profeției (Luca 1,19-20).....	173
4.2.1.8. Nașterea lui Ioan Botezătorul (Luca 1,24-25).....	177
4.2.2. Propovăduirea pocăinței și a judecării de către Ioan Botezătorul (Luca 3,1-18).....	180
4.2.3. Întemnițarea lui Ioan Botezătorul (Luca 3,19-20).....	184
4.2.4. Botezul lui Iisus (Luca 3,21-22).....	185
4.2.5. Semnificația postului și rugăciunii ucenicilor lui Ioan (Luca 5,33-39).....	186
4.2.6. Întrebarea lui Ioan Botezătorul despre identitatea lui Iisus și mărturia lui Iisus despre Ioan (Luca 7,18-28).....	186
4.2.7. Semnificația botezului lui Ioan Botezătorul: confirmarea statului său profetic (Luca 7,31-35).....	187
4.2.8. Opiniile mulțimilor și ale lui Irod despre execuția lui Ioan: Ilie redivivus (Luca 9,7-9).....	188
4.2.9. Așteptarea mesianică a mulțimilor: identificarea lui Iisus cu Ioan Botezătorul și Ilie(Luca 9,18-21).....	189
4.2.10. Ucenicii învățați de Ioan Botezătorul să se roage (Luca 11,1).....	189
4.2.11. Ioan Botezătorul și împărăția lui Dumnezeu (Luca 16,16).....	190
4.3. Concluzie.....	192

Capitolul 5. Dimensiunea profetică și teologică a activității lui Ioan Botezătorul în descrierea *Evangheliei a Patra*.. 194

5.1. Pericopele <i>Evangheliei după Ioan</i> referitoare la persoana și lucrarea lui Ioan Botezătorul.....	197
5.2. Relația dintre Ioan Botezătorul și Prologul ioaneic (Ioan 1,1-18).....	204
5.2.1. Misiunea lui Ioan Botezătorul de a mărturisi despre Lumină (Ioan 1,6-8).....	206
5.2.2. Mărturisirea lui Ioan Botezătorul despre divinitatea și eternitatea Logosului întrupat (Ioan 1,15).....	209
5.3. „ἡ μαρτυρία τοῦ Ἰωάννου” despre Iisus Hristos (Ioan 1,19-42; 1,43 – 2,11).....	211

5.3.1. Mărturia lui Ioan Botezătorul despre Hristos „via negativa” (Ioan 1,19-28).....	212
5.3.2. Dimensiunea teologică a mărturiei lui Ioan Botezătorul despre Iisus (Ioan 1,29-34).....	215
5.3.2.1. „ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου” (1,29).....	216
5.3.2.1.1. „Mielul apocaliptic”	218
5.3.2.1.2. Mielul înțeles ca Robul suferind.....	222
5.3.2.1.3. Înțelesul expresiei „Mielul lui Dumnezeu” ca „Miel Pascal”	226
5.3.3. Efectul mărturiei lui Ioan Botezătorul despre Iisus Hristos (Ioan 1,35 – 2,11).....	232
5.4. Mărturia lui Ioan Botezătorul despre Botezul lui Iisus (Ioan 3,22-4,3).....	235
5.5. Concluzie.....	239
Concluzii.....	242
Bibliografie.....	253
Ediții ale Sfintei Scripturi.....	253
Ediții patristice.....	255
Dicționare, concordanțe biblice.....	256
Lucrări de specialitate, monografii.....	257
Studii și articole.....	265

CUVINTE CHEIE

Ioan Botezătorul, Josephus Flavius, Evanghelia după Matei, Evanghelia după Marcu, Evanghelia după Luca, Evanghelia după Ioan, Ilie redivivus, dimensiune profetică, dimensiune hristologică, dimensiune teologică

SINTEZE ALE PĂRȚILOR PRINCIPALE ALE TEZEI DE DOCTORAT:

În capitolul introductiv, „**PRELIMINARII**”, am conturat o privire de ansamblu asupra abordărilor din cercetarea contemporană privitoare la personalitatea lui Ioan Botezătorul. În lumina acestora, am subliniat că *obiectul cercetării tezei de doctorat* este identificarea și aprofundarea personalității Sf. Ioan Botezătorul, personalitate conturată între mărturia și mesianismul iudaic în descrierea Evangheliilor și a tradiției necreștine. Necesitatea acestei teze am motivat-o prin redarea abordărilor contemporane atât din literatura de specialitate internațională, cât și din cea românească. Justificând prezența unei tradiții necreștine, a lui Josephus Flavius, în cercetarea noastră, alături de relatarea Evangheliilor, am stabilit obiectivele cercetării tezei. În ultima parte a capitolului introductiv am stabilit metodologia, pașii pe care îi vom parcurge în abordarea fiecărui capitol și scopul lucrării.

În primul capitol, „TRADIȚIILE DESPRE IOAN BOTEZĂTORUL ÎN LUCRAREA LUI JOSEPHUS FLAVIUS, *Ἰουδαϊκὴ Ἀρχαιολογία*,¹ ȘI ÎN LITERATURA NECREȘTINĂ”, am plecat de la premiza că tendința cercetării biblice cu privire la persoana Sf. Ioan Botezătorul se concentrează în principiu pe datele din Noul Testament. Din această cauză, unei surse istorice majore referitoare la personalitatea lui Ioan Botezătorul, *Ἰουδαϊκὴ Ἀρχαιολογία* a lui Flavius JOSEPHUS, i se acordă doar o abordare sumară în studiile biblice de specialitate. Deoarece pentru cercetările istorice lucrarea *Ἰουδαϊκὴ Ἀρχαιολογία* este atât o sursă validă, cât și una valoroasă, ne-am propus să o aducem în spațiul cercetărilor biblice de specialitate, începând studiul tradițiilor despre Sf. Ioan Botezătorul cu o referință la viața lui întâlnită în *Ἰουδαϊκὴ Ἀρχαιολογία* 18,116-119.

Am încercat să observăm modul în care Flavius JOSEPHUS l-a portretizat pe Ioan Botezătorul în textul din *Ἰουδαϊκὴ Ἀρχαιολογία* 18,116-119, punând un accent deosebit pe textul în sine, dar și pe contextul în care apare el relatat. Pentru a avea o imagine cât mai corectă asupra perspectivei lui JOSEPHUS, am apelat la o variantă critică a textului grecesc, redată de Benedictus NIESE în opera sa: *Flavii Iosephi Opera. Antiquitatum Iudaicarum*,² apărută în secolul al XIX-lea, text critic rămas un punct de referință pentru cercetători până astăzi.

Parcursul contextului textului din 18,116-119, ne-a revelat faptul că relatarea despre Ioan Botezătorul a fost pentru JOSEPHUS un argument

¹ În limba română, textul supus cercetării primului capitol îl găsim în Flavius JOSEPHUS, *Antichități iudaice II. Cărțile XI-XX. De la refacerea Templului până la răscoala împotriva lui Nero*, traducere, note și indice de nume de Ion ACSAN, Editura Hasefer, București, 2001, p. 454. O altă traducere se află în Prof. Vasile GRECU, „E autentic locul din Flavius Josephus despre Domnul Iisus Hristos?”, în *Studii Teologice*, seria a II-a, 3 (1951), nr. 9-10, p. 560.

² F. JOSEPHUS & Benedictus NIESE, *Flavii Iosephi Opera. Antiquitatum Iudaicarum*, Weidmannos, Berolini, 1885-1895.

suplimentar care întreținea neliniștile în rândul populației iudaice a Palestinei, care a oferit în același timp și o explicație iudaică populară pentru înfrângerea militară a lui Irod Antipa, având, în ultimă instanță, rolul de a oferi un exemplu pentru ceea ce se poate întâmpla atunci când un conducător, reprezentant al puterii imperiale romane, întreprinde acțiuni exagerate, abuzive.

Textul *Ιουδαϊκὴ Ἀρχαιολογία* 18,116-119 subliniază două perspective importante referitoare la Ioan Botezătorul. În primul rând, Ioan Botezătorul continuă să rămână în amintirea poporului iudaic mulți ani după uciderea sa de către Irod Antipa, iar în al doilea rând, JOSEPHUS îl identifică pe Ioan ca unul care „a fost numit Botezătorul” (τοῦ ἐπικαλουμένου βαπτιστοῦ), denumire pe care o regăsim și în Evangheliile Sinoptice. El l-a portretizat pe Ioan ca un propovăduitor cu un imperativ etic descris în termeni elenistici. Ioan Botezătorul este cel care proclamă și practică botezul care purifică omul. JOSEPHUS subliniază frământarea produsă de învățătura lui Ioan care îl va determina pe Irod Antipa să-l considere o amenințare pentru *status quo*-ul său socio-politic. Portretizându-l în acest mod, JOSEPHUS oferă impresia, când interpretează prin ochii Greco-Romani (cititorii săi), că Ioan Botezătorul este victima circumstanțelor politice, un martir inocent și nefericit, care, pur și simplu, a dorit ca oamenii „să fie buni” și „să-și purifice trupurile lor”. Când același text este citit prin ochii oamenilor simpli din primul secol palestinian, implicațiile acestui portret al lui Ioan Botezătorul și al mesajului adus de el devin mult mai serioase, sugerând că teama regelui Antipa nu este în totalitate nefondată, având în vedere că activitatea lui Ioan Botezătorul ar fi putut conduce spre o „schimbare radicală”.

Am examinat apoi problema autenticității acestui text particular. Autenticitatea narațiunii lui JOSEPHUS cu privire la Ioan Botezătorul a fost

respinsă de către unii cercetători ca fiind o interpolare creștină, deoarece (1) JOSEPHUS a avut preocupări și evenimente mult mai importante despre care să scrie, decât o simplă persoană iudaică precum Ioan; (2) substantivele folosite pentru „botez” în acest text (βαπτισμός și βάπτισις – 18,117) nu se mai găsesc în corpusul lui JOSEPHUS, vocabularul străin fiind o dovadă a interpolării; și (3) este o descriere apropiată de tradițiile noutestamentare.

Argumentarea noastră pentru autenticitatea acestui text susține că (1) istoria lui JOSEPHUS s-a concentrat în mod special asupra propriului său popor iudaic, un popor vechi și onorabil, iar Ioan, ca și iudeu, a fost, o persoană binecunoscută, fiind folosită de către JOSEPHUS pentru scopul cărții sale; (2) deși folosirea unui cuvânt o singură dată nu înseamnă că acest cuvânt este străin autorului, JOSEPHUS nu folosește niciodată substantivul βάπτισμα-, folosit atât pentru botezul lui Ioan, cât și pentru botezul creștin în relatările Evangheliilor; și (3) există diferențe semnificative între relatarea lui JOSEPHUS și cele ale evangheliștilor Matei, Marcu, Luca, și Ioan: JOSEPHUS nu l-a portretizat pe Ioan folosind elemente eshatologice și mesianice ca și cele utilizate de Evangheliile, tăcerea textului lui JOSEPHUS cu privire la relația dintre Ioan Botezătorul și Iisus Hristos. Mai mult, textul se găsește în toate manuscrisele existente ale cărții *Ιουδαϊκή Αρχαιολογία*, Benedictus NIESE neoferind un aparat critic în acest sens. Iar mărturia lui Origen, din lucrarea *Contra Celsusum* 1.47, completează argumentele pentru autenticitatea textului cercetat.

Am evaluat exactitatea acestui text ca sursă pentru datele istorice despre Ioan Botezătorul, argumentând că stilul lui JOSEPHUS Flavius și folosirea surselor lui demonstrează includerea sa în tradiția greco-romană a istoriografiei, și am stabilit că tradițiile găsite cu privire la Ioan Botezătorul (atât varianta slavonă a lucrării lui JOSEPHUS, cât și literatura mandeană), în

literatura necreștină veche, nu pot suplimenta cercetarea noastră cu date relevante.

Începând cu capitolul al doilea, „**DIMENSIUNEA PROFETICĂ A ACTIVITĂȚII LUI IOAN BOTEZĂTORUL ÎN *EVANGHELIA DUPĂ MARCU***”, am creionat abordarea personalității lui Ioan Botezătorul în Evangheliile sinoptice. Obiectivul acestui capitol legat de *Evangelia după Marcu*, a vizat două aspecte: (1) identificarea în *Evangelia după Marcu* a pericopelor care vorbesc despre Ioan Botezătorul, și (2) descrierea modului în care Evangelistul Marcu îl portretizează pe Ioan Botezătorul prin comparație cu pericopele paralele din celelalte Evanghelii sinoptice, respectiv modul în care este descrisă dimensiunea profetică a lui Ioan Botezătorul.

Evangelia după Marcu conține nouă pericope referitoare la persoana și lucrarea Sf. Ioan Botezătorul: 1,2-6; 1,7-8; 1,9-11; 1,14; 2,18-22; 6,14-29; 8,27-30; 9,9-13 și 11,27-33. În identificarea lor ne-am folosit de textele critice recente ale Noului Testament: edițiile N-A27³ și

³ *NOVUM TESTAMENTUM GRAECE*, 27 revidierte Auflage, ed. Barbara et Kurt Aland, Johannes Karavidopoulos, Carlo M. Martini, Bruce M. Metzger, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 2001.

GNTUBS4,⁴ ediția critică a textului bizantin – BYZ,⁵ și a ultimei ediției critice din 2010, GNTSBL.⁶

Cunoscând structura Evangheliei lui Marcu,⁷ observăm că toate referințele la Ioan Botezătorul sunt rezervate primelor 11 capitole ale acestei Evanghelii, Ioan apărând apare doar sporadic în ele. Ioan Botezătorul nu este un personaj constant în desfășurarea narațiunii, nici nu constituie legătura dintre pericope. După paragrafele inițiale despre Ioan Botezătorul din Marcu 1,2-11, urmate de o referință scurtă la postul ucenicilor lui Ioan în Marcu 2,18, Ioan Botezătorul nu mai apare în relatare decât în Marcu 6. Aici avem relatarea celor două respingeri – respingerea lui Iisus în Nazaret și respingerea lui Ioan de către Irod Antipa, care duce la moartea lui Ioan Botezătorul. Este remarcabil faptul că narațiunea din Marcu 6 este introdusă de opinia că Iisus ar putea fi Ioan *redidivus* (Mc. 6,14), care se apropie de modul în care Ioan este introdus în discuția din Cezareea lui Filip din Marcu 8,27-28, unde la întrebarea Mântuitorului Iisus Hristos, „Cine zic oamenii că sunt Eu?”, primul răspuns este: „Ioan Botezătorul”. În capitolul următor, Iisus continuă, separându-Se de Ioan prin opinia că acesta este Ilie *incognito* (Mc. 9,11-12), despre care El afirmă că a venit să restaureze toate lucrurile. Totuși, în Marcu 11,27-33, în

⁴ *THE GREEK NEW TESTAMENT*, Fourth Revised Edition with Dictionary, ed. Barbara Aland, Kurt Aland, Johannes Karavidopoulos, Carlo M. Martini, Bruce M. Metzger in cooperation with the Institute for New Testament Textual Research, Münster/Wesphalia, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, United Bible Societies, U.S.A., 1994.

⁵ *THE NEW TESTAMENT IN THE ORIGINAL GREEK – BYZANTINE TEXTFORM*, Compiled and Arranged by Maurice A. Robinson and William G. Pierpont, Chilton Book Publishing Company, Southborough, Massachusetts, 2005.

⁶ *THE GREEK NEW TESTAMENT SBL EDITION*, ed. Michael W. Holmes, Society of Biblical Literature, 2010.

⁷ Vezi Pr. Prof. Univ. Dr. Stelian TOFANĂ, *Introducere în Studiul Noului Testament (vol.2). Evangheliile după Matei și Marcu. Documentul Quelle*, Cluj-Napoca, 2002.

ultima referință clară la Ioan, Iisus își leagă autoritatea Sa de Ioan Botezătorul și de botezul său.

Astfel, în Evanghelia lui Marcu, am observat creionându-se următorul tipar: (1) Ioan Botezătorul e asociat îndeaproape cu Iisus și Evanghelia (Mc. 1); (2) Ioan Botezătorul se deosebește de Iisus Hristos în practicile lui, fapt observat de cei care privesc din afară (Mc. 2); (3) cei din afară încearcă să îl identifice pe Iisus cu Ioan, considerându-L până și Ioan revenit dintre cei morți (Mc. 6, 8); (4) Iisus se distinge de Ioan Botezătorul, dar îi atribuie lui Ioan un rol semnificativ în noua activitate mântuitoare a lui Dumnezeu: Ioan este Ilie *redivivus*, cel care restaurează toate lucrurile (Mc. 9); (5) înaintea preoților, a scribilor și a bătrânilor din Ierusalim, Iisus afirmă în mod public o anumită identificare între Ioan și El însuși în ceea ce privește împuternicirea divină (Mc. 11).

Intenția lui Marcu în întrebuițarea materialului legat de Ioan Botezătorul nu a fost în primul rând să arate că Ioan este martor al lui Iisus, ci mai degrabă să ofere un termen de comparație prin care să indice cine nu era Iisus Hristos. Acest lucru se realizează, pe de o parte, prin distincția dintre activitățile lui Iisus și cele ale lui Ioan Botezătorul, prin corectarea impresiei false a celor din afară despre identitățile lor și, pe de altă parte, prin mărturia lui Iisus, în două momente cheie din Marcu 9 și Marcu 11, despre adevărata identitate a lui Ioan, o mărturie care o echilibrează pe cea a lui Ioan Botezătorul despre Iisus din Marcu 1. Aceasta sugerează că, pentru Marcu, Ioan *este* începutul Evangheliei, nu doar pentru că a fost perceput ca Înainte-mergătorul lui Iisus, asemenea lui Ilie, ci și pentru că Iisus Hristos a fost martorul lui Ioan Botezătorul.

În capitolul al treilea, „**DIMENSIUNEA PROFETICĂ A ACTIVITĂȚII LUI IOAN BOTEZĂTORUL ÎN *EVANGHELIA DUPĂ MATEI***”, am urmat același tipar

de abordare ca și cel din capitolul al doilea. Obiectivul cercetării în capitolul referitor la *Evanghelia după Matei* a fost (1) să identificăm în *Evanghelia după Matei* pericopele care vorbesc despre Ioan Botezătorul, și (2) să descriem modul în care, Evanghelistul Matei îl portretizează pe Ioan Botezătorul prin comparație cu pericopele paralele din celelalte *Evanghelii* sinoptice.

Evanghelia după Matei conține șaisprezece pericope referitoare la persoana și lucrarea Sf. Ioan Botezătorul: 3,1-6; 3,7-10; 3,11-12; 3,13-17; 4,12; 9,14-17; 11,2-6; 11,7-11; 11,12-13; 11,14-15; 11,16-19; 14,1-12; 16,13-16; 17,9-13; 21,23-27 și 21,28-32.

În expunerea materialului referitor la dimensiunea profetică a lui Ioan Botezătorul în *Evanghelia după Matei*, am reliefat doar accentele specific mateiene. Deși prezentarea nu diferă de cea pe care am observat-o în *Evanghelia după Marcu*, în *Evanghelia după Matei* se conturează un nou aspect: Ioan Botezătorul nu doar că sensibilizează mulțimile prin propovăduirea sa, ci, în urma răspunsului lor pozitiv, membrii marginalizați ai societății au parte de Împărăția lui Dumnezeu. În interpretarea mateiană despre Ioan se accentuează mai explicit identitatea lui Ioan Botezătorul ca *Ilie-redivivus*, o identificare deja implicată în *Evanghelia după Marcu*. *Evanghelia după Matei* reinterpretează rolul lui Ioan față de Iisus. Cu toate că Ioan este prezentat mult mai clar ca fiind subordonat lui Iisus cu scopul sublinierii unicității lui Iisus Hristos, totuși, el este identificat cu Mântuitorul având parte atât de opoziție religioasă și politică, ostilă lucrărilor lor, cât și prin faptul că moartea sa o prefigurează pe cea a Mântuitorului.

De asemenea, un interes aparte, în acest capitol, l-am acordat întrebării dacă Ioan Botezătorul s-a îndoit de mesianitatea lui Isus. Concluzia noastră este că întrebarea pe care Ioan o adresează, prin ucenici

săi , lui Iisus, nu era expresia îndoielii sale, ci mai degrabă o *provocare* pe care Iisus o acceptă: aceea de a Se mărturisi pe Sine în fața câtorva dintre viitorii Săi ucenici, întrucât dintre ucenicii lui Ioan va alege, mai târziu, pe unii dintre viitorii Săi Apostoli.

Capitolul al patrulea, „**DIMENSIUNEA PROFETICĂ A ACTIVITĂȚII LUI IOAN BOTEZĂTORUL ÎN *EVANGHELIA DUPĂ LUCA***”, a întregit abordarea dedicată personalității lui Ioan Botezătorul în Evangheliile sinoptice începută în capitolul al doilea. Și în acest capitol ne-am propus (1) să identificăm în *Evanghelia după Luca* pericopele care relatează persoana și lucrarea lui Ioan Botezătorul și (2) de a surprinde modul în care Evanghelistul Luca îl descrie pe Ioan Botezătorul prin comparație cu pericopele paralele din celelalte Evanghelii sinoptice.

Evanghelia după Luca însumează douăzeci și una de pericope referitoare la persoana și lucrarea Sf. Ioan Botezătorul: 1,5-25; 1,36; 1,39-45; 1,57-79; 1,80; 3,1-6; 3,7-9; 3,10-14; 3,15-18; 3,19-20; 3,21-22; 7,18-23; 7,24-28; 7,29-30; 7,31-35; 9,7-9; 9,18-21; 11,1; 16,16; și 20,1-8.

Prezentarea lui Ioan Botezătorul în *Evanghelia după Luca* este cea mai extinsă relatare dintre toate Evangheliile. Ea include majoritatea materialului găsit în celelalte Evanghelii sinoptice, dar și prezentarea unor noi pericope, în special cele ale relatării nașterii și copilăriei lui Ioan Botezătorul. În contrast cu *Evanghelia după Matei*, care-l prezintă pe Ioan ca propovăduitor al împărăției, a cărui activitate se aseamănă și prevestește activitatea lui Iisus, Luca îl portretizează pe Ioan ca pe un propovăduitor-*reformer* a cărui activitate pregătește calea venirii lui Iisus. Deși evanghelistul Luca îl înțelege pe Ioan Botezătorul ca făcând parte din epoca mesianică, totuși, el separă în mod atent activitatea lui Ioan Botezătorul de cea a lui Iisus. Interpretarea lui Ioan ca fiind *Ilie-redivivus*, nu este atât de accentuată ca în *Evanghelia după Matei*, nici nu e prezentată în modul în

care o accentuează Marcu 9,9-13, unde această identificare este făcută implicit (prin contrast, în Matei 17,9-13 această tradiție, Ilie-*redivivus*, e identificată explicit). Cu toate acestea, în ambele pericope din 1,16-17 și 7,26-27, Luca îl identifică pe Ioan Botezătorul cu rolul de Ilie-*redivivus*.

Cel de-al treilea evanghelist îl plasează pe Ioan Botezătorul într-o schemă mai largă a istoriei mântuirii, ca o figură notabilă în înlănțuirea istorică a evenimentelor inițiate de intervenția lui Dumnezeu în istoria lui Israel. De asemenea, evanghelistul Luca pune un accent mai clar decât Marcu și Matei pe lucrarea lui Ioan Botezătorul care include „εὐαγγελίζω” (Lc. 1,19; 3,18). În acest fel, evanghelistul Luca subliniază, mai mult decât ceilalți evangheliști, continuitatea între Iisus și Ioan Botezătorul, accent văzut atât în materialul pe care îl împărtășește cu Matei și Marcu, cât și în materialul specific lui Luca din *Evanghelia copilăriei*.

În capitolul al cincilea, „**DIMENSIUNEA PROFETICĂ ȘI TEOLOGICĂ A ACTIVITĂȚII LUI IOAN BOTEZĂTORUL ÎN DESCRIEREA *EVANGHELIA A PATRA***”, am lărgit cercetarea noastră, de la Evangheliile sinoptice la *Evanghelia după Ioan*. Identificării pericopelor care vorbesc despre Sf. Ioan Botezătorul în *Evanghelia a IV-a*, am adăugat ca și scop al acestui capitol, conturarea dimensiunii teologice a mesajului lui Ioan Botezătorul, preponderentă în această *Evangheli*e.

În *Evanghelia a IV-a*, prezența și rolul Sf. Ioan Botezătorul sunt axate pe accentuarea rolului acestuia de mărturisitor al lui Iisus Hristos. Acest rol de mărturisitor este subliniat în toate cele zece pericope care conțin referiri la Ioan Botezătorul în *Evanghelia după Ioan*: 1,6-8; 1,15; 1,19-23; 1,24-28; 1,29-34; 1,35-42; 3,22-36; 4,1-3; 5,33-36; 10,40-42.

În primul subcapitol am definit locul și rolul mărturiei lui Ioan Botezătorul așa cum este redat în structura hiastică a prologului ioaneic

(1,1-18). Am observat, pe de o parte, că misiunea lui Ioan Botezătorul a fost aceea de mărturie despre Logosul divin întrupat (1,6-8) pentru ca „toți să creadă prin” mărturia lui (1,8), iar pe de altă parte, mărturisirea sa a fost focalizată pe divinitatea și eternitatea Logosului întrupat (1,15).

Al doilea subcapitol capitol s-a modelat pe structura primei săptămâni care a inaugurat începutul activității publice a lui Iisus Hristos (1,19 – 2,11), având ca și punct focal conținutul mărturiei lui Ioan Botezătorul despre Hristos. Identificarea lui Iisus cu Hristosul așteptat, mai întâi prin *via negativa*: „eu nu sunt Hristosul” (1,19-28), apoi prin expresia hristologic-teologică: „Mielul lui Dumnezeu, cel ce ridică păcatul lumii” (1,19-34), a determinat un efect al mărturiei sale în ucenicii săi: aceștia L-au „aflat pe Mesia – ce se tâlcuiește Hristos”, răspunsurile lor culminând cu reacția față de revelarea slavei Sale, în ziua a șaptea, cea a minunii din Cana Galileii: „au crezut Într-însul” (2,11). Astfel, Evanghelistul Ioan prezintă împlinirea scopului trimiterii lui Ioan Botezătorul subliniat în prologul Evangheliei: „toți să creadă prin el” (1,8).

În al treilea subcapitol, un accent aparte l-am conturat pe dimensiunea hristologic-teologică a expresiei lui Ioan Botezătorul despre Iisus Hristos: „Iată Mielul lui Dumnezeu, Cel ce ridică păcatul lumii” (1,29). Ioan evanghelistul, când a consemnat acest episod al mărturiei lui Ioan Botezătorul, a avut în vedere ambele sensuri ale expresiei „Mielul lui Dumnezeu”, atât cel de „*Rob al Domnului*”, care suferă, cât și cel de *Miel sacrificat*, care prin suferință și moarte a realizat izbăvirea din păcat a lumii întregi.

În ultimul subcapitol ne-am apropiat de mărturia lui Ioan Botezătorul privitoare la Botezul lui Iisus (3,22-4,3). Ioan mărturisește că Dumnezeu a trimis prin botez plinătatea Duhului asupra lui Iisus *ἐμεινεν*. Astfel Iisus

este singurul care poate aduce oamenilor botezul cu Duh. Ioan Botezătorul știe și mărturisește că nu el, ci Iisus Hristos este *ἄνωθεν ἐρχόμενος*.

Cel de-al patrulea evanghelist îl înfățișează pe Ioan Botezătorul ca fiind martorul ideal și aproape creștin al lui Iisus (cf. Ioan 1,8) ca Mesia și Mielul lui Dumnezeu, accentuând, astfel, subordonarea lui Ioan Botezătorul față de Iisus.

Dacă acest element al subordonării și ideea despre Ioan ca fiind un pregătitor al Celui care trebuie să vină după el îi revin Botezătorului, atunci evangheliștii nu i-au atribuit lui Ioan o poziție pe care nu a avut-o în realitate, ci ei doar au subliniat și au construit pe rolul pe care însuși Ioan Botezătorul l-a mărturisit despre sine.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Ediții ale Sfintei Scripturi

- BIBLIA SAU SFÂNTA SCRIPTURĂ*, tipărită cu binecuvântarea Prea Fericitului Părinte DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2008.
- BIBLIA SAU SFÂNTA SCRIPTURĂ*, Ediție jubiliară a Sfântului Sinod, tipărită cu binecuvântarea Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, versiune diortosită după Septuaginta, redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, Arhiep. Clujului, EIBMBOR, București, 2001.
- NOVUM TESTAMENTUM GRAECE*, 27 revidierte Auflage, ed. Barbara et Kurt Aland, Johannes Karavidopoulos, Carlo M. Martini, Bruce M. Metzger, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 2001.
- THE GREEK NEW TESTAMENT SBL EDITION*, ed. Michael W. Holmes, Society of Biblical Literature, 2010.
- THE GREEK NEW TESTAMENT*, Fourth Revised Edition with Dictionary, ed. Barbara Aland, Kurt Aland, Johannes Karavidopoulos, Carlo M. Martini, Bruce M. Metzger in cooperation with the Institute for New Testament Textual Research, Münster/Wesphalia, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, United Bible Societies, U.S.A., 1994.

Ediții patristice

- JOSEPHUS, F., & NIESE, Benedictus, *Flavii Iosephi Opera. Antiquitatum Iudaicarum*, Weidmannos, Berolini, 1885-1895, vol. 4
- J.-P. MIGNE, *Patrologiae Graeca*, Paris, 1886-.
- SF. CHIRIL al Alexandriei, *Comentariu la Evanghelia după Ioan*, traducere, introducere și note D. Stăniloae, PSB 41, EIBMBOR, București, 2000.
- SF. IOAN GURĂ DE AUR, *Comentar la Evanghelia după Ioan*, Colecția Ortodoxia Românească, Pelerinul Român, Oradea, 2005.
- ORIGEN, *Commentaire sur saint Jean*, introd., trad. și note C. BLANC, 5 vol., *Sources Chrétiennes* 120 bis, Paris, 1966.

Dicționare, concordanțe biblice

în limba română

- BRIA, Pr. Prof. Ioan, *Dicționar de Teologie Ortodoxă A-Z*, EIBMBOR, București, 1994.
- MIRCEA, Preot Dr. Ioan, *Dicționar al Noului Testament*, EIBMBOR, București, 1995.

în alte limbi

- FREEDMAN, David Noel (ed.), *The Anchor Bible Dictionary*, vol. 1-6, Doubleday, New York, 1992.
- KITTEL, Gerhard, FRIEDRICH, Gerhard (eds.), *The Theological Dictionary of the New Testament*, Wm. B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, MI, 1964.
- GREEN, Joel B., MCGNIGHT, Scot (eds.), *Dictionary of Jesus and the Gospels*, IVP, Downers Grove, Ill. / Leicester, 1992.

Lucrări de specialitate, monografii

în limba română

- STĂNILOAE, Dumitru, *Chipul evanghelic al lui Iisus Hristos*, Sibiu, 1991.
 Pr. Conf. Dr. Stelian TOFANĂ, *Introducere în Studiul Noului Testament. Volumul III: Evangheliile după Luca și Ioan. Problema sinoptică*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2001.
 TOFANĂ, Pr. Prof. Univ. Dr. Stelian, *Introducere în Studiul Noului Testament (vol.2). Evangheliile după Matei și Marcu. Documentul Quelle*, Cluj-Napoca, 2002.

traduse în limba română

- BROWN, Raymond E., FITZMYER, Joseph A., MURPHY, Roland E., *Introducere și comentariu la SFÂNTA SCRIPTURĂ*, volumul I, Traducere și prelucrare pentru limba română: P. Dumitru Groșan, Galaxia Gutenberg, Târgu Lăpuș, 2005.

în alte limbi

- ATTRIDGE, Harold W., *The Interpretation of Biblical History in the Antiquitates Judaicae of Flavius JOSEPHUS*, Scholars, Missoula, 1976.
 AUNE, David E., *The New Testament in its Literary Environment*, Westminster, Philadelphia, 1987.
 BADIA, L. F., *The Qumran Baptism and John the Baptist's Baptism*, University Press of America, Lanham, MD, 1980.
 BARRETT, C. K., *The Gospel According to St. John: An Introduction with Commentary and Notes on the Greek Text*, Westminster John Knox Press, Philadelphia, Penn., 1978.
 BILDE, Per, *Flavius JOSEPHUS Between Jerusalem and Rome*, Sheffield Academic Press, Sheffield, 1988.
 BROWN, R., *The Gospel According to John (I-XII): Introduction, Translation and Notes*, The Anchor Yale Bible, First Yale University Press, New Haven & London, 2008.
 BROWN, Raymond Edward, *An Introduction to the New Testament*, Doubleday, New York, 1997.
 BURY, J. B., *The Ancient Greek Historians*, Dover, New York, [1909] 1958.
 CARSON, D. A., *The Gospel According to John*, Eerdmans, Grand Rapids, Michigan, 1991.
 CHARLESWORTH, James H. (ed.), *The Old Testament Pseudepigrapha. Vol. 1: Apocalyptic Literature and Testaments*, Doubleday, Garden City, 1983.
 COHEN, Shaye J. D., *JOSEPHUS in Galilee and Rome. His Vita and His Development as a Historian*, E. J. Brill, Leiden, 1979.
 CULPEPPER, Alan R., *The Johannine School*, Sacra Pagina, Missoula, 1975.
 DAVIES, W. D., ALLISON Jr D. C., *The Gospel According to St. Matthew*, vol. 1, ICC, T & T Clark, Edinburgh, 1988.
 DODD, C. H., *The Interpretation of the Fourth Gospel*, Cambridge University Press, Cambridge, 1953.
 ERNST, von Joseph, *Johannes der Täufer*, W. de Gruyter, Berlin / New York, 1989.
 FELDMAN, Louis H., *JOSEPHUS and Modern Scholarship (1937-1980)*, W. de Gruyter, Berlin, 1984.
 GUTHRIE, Donald, *New Testament Introduction*, IVP, Illinois, 1990.
 HADAS-LEBEL, Mireille, *Flavius JOSEPHUS: Eyewitness to Rome's First-Century Conquest of Judea*, Maxwell Macmillan International, New York, 1993.

- JEREMIAS, J., *The Central Message of the New Testament*, 1965.
- JONES, Arnold H. M., *The Herods of Judaea*, Clarendon, Oxford, 1967.
- KAZMIERSKI, Carl R., *John the Baptist: Prophet and Evangelist*, The Liturgical Press, Collegeville, Minnesota, 1996.
- KEENER, C. S., *The Gospel of John*, Haendrickson, Peabody, Mass., 2003.
- KÖSTENBERGER, Andreas J., *John*, BECNT – Baker Exegetical Commentary on the New Testament, Baker Academic, Grand Rapids, Michigan, 2004.
- KRAELING, C. H., *John the Baptist*, Charles Scribner's Sons, New York, 1951.
- L'ÉPLATTENIER, Charles, *l'Évangile de Jean*, Labor Et Fides, 1993.
- MASON, S., *JOSEPHUS and the New Testament*, Hendrickson Publishers, Peabody, Mass., 1992.
- MASON, Steve, *Flavius JOSEPHUS on the Pharisees: A Composition-Critical Study*, E. J. Brill, Leiden, 1991.
- MCKNIGHT, S., *A Light Among the Gentiles*, Fortress, Minneapolis, 1991.
- MEEKS, Wayne A., WILKEN, Robert L., *Jews and Christians in Antioch in the First Four Centuries of the Common Era*, SBL Sources for Biblical Study 13, Scholars, Missoula, 1978.
- MOLONEY, Francis J., *The Gospel of John*, Sacra Pagina, Collegeville, Minnesota, 1998.
- MORRIS, L., *The Gospel according to John*, Revised Edition, NICNT - New International Commentary on the New Testament, Eerdmans, Grand Rapids, 1995.
- MURPHY, Catherine M., *John the Baptist: Prophet of Purity for a New Age*, The Liturgical Press, Collegeville, Minnesota, 2003.
- NEUSNER, Jacob, *From Politics to Piety: the Emergence of Pharisaic Judaism*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, N.J., 1973.
- PEROWNE, Stewart, *The Life and Times of Herod the Great*, Hodder and Stoughton, London, 1956.
- PINES, Shlomo, *An Arabic Version of the Testimonium Flavianum and its Implications*, Israel Academy of Sciences and Humanities, Jerusalem, 1971.
- RAJAK, Tessa, *JOSEPHUS: The Historian and His Society*, Duckworth, London, 1983.
- RINGGREN, H., *The Faith of Qumran*, Fortress, Philadelphia, 1963.
- SAFRAI, S. and STERN, M. (eds.), *The Jewish People in the First Century*, 2 vol., *Compendia Rerum Iudaicarum ad Novum Testamentum*, Van Gorcum, Assen; Fortress, Philadelphia, 1987.
- SALDARINI, Anthony J., *Pharisees, Scribes and Sadducees in Palestinian Society*, Michael Glazier, Wilmington, 1988.
- SCHÜRER, Emil, *The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ*, rev. și ed. Geza VERMES, Fergus MILLAR, Martin GOODMAN, Matthew BLACK; T. & T. Clark, Edinburgh, 1986–1987.
- SCOBIE, Charles H. H., *John the Baptist*, SCM Press, London, 1964.
- SIEVERS, Joseph, LEMBI, Gaia, (eds.), *Joseph and Jewish History in Flavian Rome and Beyond*, Supplements to the Journal for the Study of Judaism 104, Brill, Leiden / Boston, 2005.
- STERLING, Gregory E., *Historiography and Self-Definition: Josephos, Luke – Acts and Apologetic Historiography*, Brill, Leiden / New York, 1992.
- TAYLOR, J. E., *The Immerser: John the Baptist Within Second Temple Judaism*, Eerdmans, Grand Rapids, 1997.

- THACKERAY, H. St. John, *JOSEPHUS: The Man and the Historian*, Jewish Institute of Religion, New York, 1929.
- WEBB, Robert L., *John the Baptizer and Prophet: A Socio-Historical Study*, Sheffield Academic Press, Sheffield, 1991.
- WINK, W., *John the Baptist in the Gospel Tradition*, Cambridge University Press, Cambridge, 1968.
- YAMASAKI, Gary, *John the Baptist in Life and Death: Audience-Oriented Criticism of Matthew's Narrative*, JSNTSup 167, Sheffield Academic Press, Sheffield, 1998.
- ZEVINI, George, *Commentaire spirituel de L' Evangile de Jean*, I, Médiaspaul, Paris, 1995.

Studii și articole

în limba română

- BUDE, pr. drd. Ioan, „Moartea Sfântului Ioan Botezătorul după Sfintele Evanghelii și după istoricul Iosif Flaviu”, în *S.T.* XXXVIII (1986), nr. 4, pp. 66-78.
- BUGA, pr. Ion, „Sfântul Ioan Botezătorul, primul martor public al Fiului lui Dumnezeu Cel Întrupat”, în *O.* XLV (1983), nr. 1, pp. 73-82.
- CARAZA, diac. Ioan, „Sfântul Ioan Botezătorul — Înainte-Mergătorul Domnului nostru Iisus Hristos”, în *S.T.* XLIX (1997), nr. 3-4, pp. 71-152.
- COPĂCIANU, prof. Emanuel, „Ioan, proorocul deșerturilor”, în *M.B.* XXV (1975), nr. 1-3, pp. 20-37.
- DONOȘ, pr. Nicolai, „Sfântul Ioan Botezătorul”, în *M.M.S.* XXXI (1955), nr. 1-2, pp. 1-10.
- DRON, pr. C., „Capul lui Ioan Botezătorul”, în *M.M.* II (1926), nr. 9, pp. 186-188.
- NEAGA, N. (recenzie), „P. Bratiotis — Ioannes o Baptistes os profetes [Ioan Botezătorul ca profet] (Atena, 1921)”, în *R.T.* XIX (1929), nr. 1, p. 33.
- NEGOIȚĂ, dr. T., „Pusnicul de la Iordan. Sfântul Ioan Botezătorul”, în *R.T.* XXX (1940), nr. 1-2, pp. 59-65.
- NEGOIȚĂ, pr. Atanasie, „Sfântul Ioan Botezătorul a fost qumranit sau esenian?”, în *S.T.* XXVII (1975), nr. 5-6, pp. 377-387.
- RĂDULEANU, pr. prof. Boris, „Sfântul Ioan Botezătorul”, în *G.B.* XXXV (1976), nr. 7-8, pp. 725-742.
- SIMEDREA, mitropolit Tit, „Sfântul Ioan Botezătorul în lumina descoperirilor de la Qumran”, în *S.T.* X (1958), nr. 3-4, pp. 139-161.
- TOFANĂ, Pr. Prof. Univ. Dr. Stelian, „Hristologie, sacramentalitate și mariologie în Evanghelia a IV-a cu specială privire la «episodul Cana» (Ioan 2,1-11)”, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia Orthodoxa* 1-2 (1999), pp. 85-104.
- TOFANĂ, Pr. Prof. Univ. Dr. Stelian, „Iisus – «Mielul lui Dumnezeu» în mărturia lui Ioan Botezătorul (In 1,29) - o perspectivă a hristologiei ioaneice”, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia Orthodoxa* 2 (2008), pp. 107-118.
- TOFANĂ, Pr. Prof. Univ. Dr. Stelian, „Sensurile jertfei Mielului Pascal”, în *Studia Theologia Orthodoxa* 1 (1992), pp. 17-33.

în alte limbi

- AGOURIDIS, Savas, „The Theology of the Community of John the Baptist as a Factor in the Development of the Fourth Gospel's Christology”, în *Deltio Biblikon Meleton* 2 (1983), pp. 15-23.
- ALLISON, D. C., „Elijah Must Come First”, în *JBL* 103 (1984), pp. 256-258

- ATTRIDGE, Harold W., „JOSEPHUS and his Works”, în STONE, Michael (ed.), *Jewish Writings of the Second-Temple Period*, Compendia Rerum Iudaicarum ad Novum Testamentum 2.2, , Van Gorcum, Assen; Fortress, Philadelphia, 1984, pp. 185-232.
- AXE, Anthony, „A Voice Crying in the Wilderness: the Biblical Hero in Opera with Specific Reference to John the Baptist”, în *Borders, Boundaries and the Bible* (2002), pp. 307-333.
- BARRETT, C. K., „The Lamb of God”, în *NTS* 1 (1954-1955), pp. 210-218.
- BASTIAENSEN, Antoon A., „«He must grow, I must diminish» (John 3:30): Augustine of Hippo preaching on John the Baptist”, în F. García Martínez and G.P. Luttikhuizen (eds.), *Jerusalem, Alexandria, Rome. Studies in Ancient Cultural Interaction in Honour of A. Hilhorst* (Supplements to JSJ), Leiden, 2003, pp. 13-26.
- BAUCKHAM, Richard, „The Messianic Interpretation of Isa. 10:34 in the Dead Sea Scrolls, 2 Baruch and the Preaching of John the Baptist”, în *Dead Sea Discoveries* 2 (1995), 2, pp. 202-216.
- BROWN, Colin, „What was John the Baptist doing?”, în *Bulletin for Biblical Research* 7 (1997), pp. 37-49.
- BROWN, R. E., „John the Baptist in the Gospel of John”, în *New Testament Essays*, London, 1965, pp. 132-140.
- BROWN, R., „Three Quotations from John the Baptist in the Gospel of John”, în *CBQ* 22 (1960), pp. 292-298.
- CATCHPOLE, D., „John the Baptist, Jesus and the Parable of the Tares”, în *SJT* 31 (1978), pp. 557-570.
- CORLEY, Jeremy, „The dishonoured prophet in John 4,44: John the Baptist foreshadowing Jesus”, în VAN BELLE, G. (ed.), *The death of Jesus in the Fourth Gospel*, Bibliotheca Ephemeridum Theologicarum Lovaniensium 200, Peeters Publishers, Leuven, 2007, pp. 625-634.
- CROSSLEY, James G., „The Semitic background to repentance in the teaching of John the Baptist and Jesus”, în *Journal for the Study of the Historical Jesus* 2 (2004), 2, pp. 138-157.
- DATEMA, Cornelis, „A homily on John the Baptist attributed to Aetius, presbyter of Constantinople”, în *Analecta Bollandiana* 104 (1986), 3 / 4, pp. 383-402.
- DAVIES, Stevan L., „John the Baptist and Essene Kashruth”, în *NTS* 29 (1983), 4, pp. 569-571.
- DELORME, Jean, „John the Baptist's head - the word perverted: a reading of a narrative (Mark 6:14-29)”, în *Semeia* (1998), 81, pp. 115-129.
- DURAN, Nicole W., „Return of the Disembodied or How John the Baptist Lost His Head”, în Gary A. PHILLIPS, Nicole Wilkinson DURAN (eds.), *Reading Communities Reading Scripture: Essays in Honor of Daniel Patte*, Trinity Press International, Harrisburg, 2002, pp. 277-291.
- FAIERSTEIN, M. M., „Why Do the Scribes Say That Elijah Must Come First?”, în *JBL* 100 (1981), pp. 75-86.
- FITZMYER, J. A., „More About Elijah Coming First”, în *JBL* 104 (1985), pp. 295-296.
- GÜTING, Eberhard W., „The relevance of literary criticism for the text of the New Testament: a study of Mark's traditions on John the Baptist”, în D. G. K. TAYLOR (ed.), *Studies in the Early Text of the Gospels and Acts*, The papers of the first Birmingham Colloquim on the Textual Criticism of New Testament, University of Birmingham, Birmingham, 1999, pp. 142-167.

- GUYÉNOT, Laurent, „A New Perspective on John the Baptist's Failure to Support Jesus”, în *The Downside Review* 114 (1996), 395, pp. 129-152.
- HAEMIG, Mary J., „The other John in John: Luther and Eck on John the Baptist (John 1:19-28)”, în *Word and World* 21 (2001), 4, pp. 377-384.
- HOLLENBACH, Paul W., „John the Baptist”, în David Noel FREEDMAN (ed.), *The Anchor Bible Dictionary*, vol. 3, Doubleday, New York, 1992, pp. 887-899.
- HOULDEN, J. L., „John the Baptist”, în R. J. COGGINS & J. L. HOULDEN (eds.), *A Dictionary of Biblical Interpretation*, SCM Press / Trinity Press International, London, 1990, pp. 359-361.
- HUI, Archie W., „John the Baptist and Spirit-baptism”, în *EQ* 71 (1999), 2, pp. 99-115.
- HUTCHISON, John C., „Was John the Baptist an Essene from Qumran?”, în *Bibliotheca Sacra* 159 (2002) 634, pp. 187-200.
- JEREMIAS, J., art. „Ἡλ(ε)ίας”, în *TDNT* 2, pp. 928-941.
- JOYNES, Christine E., „Question of identity: «Who do people say that I am?» Elijah, John the Baptist and Jesus in Mark's Gospel”, în Christopher ROWLAND (ed.), *Understanding, Studying and Reading Liter: New Testament Essays in Honour of John Ashton*, JSNTS 153, Sheffield Academic Press, Sheffield, 1998, pp. 15-29.
- JOYNES, Christine E., „The returned Elijah? John the Baptist's angelic identity in the Gospel of Mark”, în *SJT* 58 (2005), 4, pp. 455-467.
- KAZMIERSKI, Carl R., „The stones of Abraham: John the Baptist and the end of Torah (Matt 3,7-10 par. Luke 3,7-9)”, în *Biblica* 68 (1987), 1, pp. 22-40.
- KELHOFFER, James A., „«Locusts and wild honey» (Mk 1.6c and Mt. 3.4c): the status quaestionis concerning the diet of John the Baptist” în *Currents in Biblical Research*, 2 (2003), 1, pp. 104-127.
- KELHOFFER, James A., „Did John the Baptist eat like a former Essene? Locust-Eating in the Ancient Near East and at Qumran”, în *Dead Sea Discoveries* 11 (2004), 3, pp. 293-314.
- KILGALLEN, John J., „John the Baptist, the sinful woman, and the pharisee”, în *JBL* 104 (1985), 4, pp. 675-679.
- KINMAN, Brent, „Luke's Exoneration of John the Baptist”, în *The Journal of Theological Studies* 44 (1993), 2, pp. 595-598.
- KRENTZ, Edgar, „None Greater among Those Born from Women: John the Baptist in the Gospel of Matthew”, în *Currents in Theology and Mission* 10 (1983), 6, pp. 333-338.
- LAMBRECHT, Jan, „John the Baptist and Jesus in Mark 1.1-15. Markan redaction of Q?”, în *NTS* 38 (1992), 3, pp. 357-384.
- LÉON-DUFOUR, X., „Trois Chiasmata Johanniques”, în *NTS* 7 (1960-61), pp. 249-255.
- LUPIERI, Edmondo, „«The law and the prophets were until John»: John the Baptist between Jewish halakhot and Christian history of salvation”, în *Neotestamentica* 35(2001), 1/2, pp. 49-56.
- MACDONALD, James I., „What Did You Go Out to See? John the Baptist, the Scrolls and Late Second Temple Judaism”, în Timothy H. LIM (ed.), *The Dead Sea Scrolls in their Historical Context*, T&T Clark, London / New York, 2000, pp. 53-64.
- MACLEOD, David J., „The Witness of John the Baptist to the Word: John 1:6-9”, în *Bibliotheca Sacra* 160 (2003), 639, pp. 305-320.

- MARCUS, Joel, „John the Baptist and Jesus”, în Alan J. AVERY-PECK, Daniel HARRINGTON, Jacob NEUSNER, *When Judaism and Christianity began: Essays in Memory of Anthony J. Saldarini*, Supplements to the JSJ 85, Brill, Boston, 2004, pp. 179-197.
- MASON, Steve, „Fire, Water, and Spirit: John the Baptist and the Tyranny of Canon,” în *Studies in Religion/Sciences Religieuses* 21 (1992), 2, pp. 163-180.
- MCCOWN, C. C., „The Scene of John's Ministry and Its Relation to the Purpose and Outcome of His Mission”, în *JBL* 59 (1940), pp. 113-131.
- MEIER, John P., „John the Baptist in JOSEPHUS: philology and exegesis”, în *JBL* 111 (1992), 2, pp. 225-237.
- MERWE, Dirk G. van der, „The historical and theological significance of John the Baptist as he is portrayed in John 1”, în *Neotestamentica* 33 (1999), 2, pp. 267-292.
- MILLER, James E., „The Birth of John the Baptist and the Gospel to the Gentiles”, în *Andrews University Seminary Studies* 31 (1993), 3, pp. 195-197.
- MURPHY-O'CONNOR, Jerome, „John the Baptist and Jesus: history and hypotheses”, în *NTS* 36 (1990), 3, pp. 359-374.
- MURPHY-O'CONNOR, Jerome: „Sites associated with John the Baptist”, în *Revue Biblique* 112 (2005), 2, pp. 253-266.
- NEIRYNCK, Frans, „The First Synoptic Pericope: the Appearance of John the Baptist in Q?”, în *Ephemerides Theologicae Lovanienses* 72 (1996), 1, pp. 41-74.
- NIESE, Benedictus, „JOSEPHUS”, în *Encyclopaedia of Religion and Ethics*, vol. 7, 1924, pp. 569-579.
- NIP, Renée, „The arm of St John the Baptist”, în *Hagiographica* 11 (2004), pp. 67-79.
- NOORT, Edward: „Βεθαβαρα τὸ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτίσματος. Remarks about storied places at the Jordan, John the Baptist and the Madaba Mosaic Map”, în F. García MARTÍNEZ and G. P. LUTTIKHUIZEN (eds.), *Jerusalem, Alexandria, Rome. Studies in Ancient Cultural Interaction in Honour of A. Hilhorst* (Supplements to JSJ), Leiden, 2003, pp. 221-241.
- NORTJÉ, S.J., „John the Baptist and the Resurrection Traditions in the Gospels”, în *Neotestamentica* 23 (1989), 2, pp. 349-358.
- PARKER, Pierson, *Bethany beyond Jordan*, în *JBL* 74 (1955), 4, pp. 256-261.
- POTTERIEM, I. de la, „Ecco l'Angelo di Dio”, în *BibQr* 1 (1958), pp. 131-134.
- PRYOR, John W., „John the Baptist and Jesus: Tradition and Text in John 3.25”, în *JSNT* (1997), 66, pp. 15-26.
- PUSEY, K., „Jewish Proselyte Baptism”, în *ExpT* 95 (1983-1984), pp. 141-145.
- REICKE, B., „The Historical Setting of John's Baptism” în E. P. Sanders (ed.), *Jesus, the Gospels and the Church*, Mercer University Press, Macon, GA, 1987, pp. 209-224.
- RIESNER, R., „Bethany Beyond Jordan (Jn 1,28), Topography, Theology and History in the Fourth Gospel”, în *TynB* 38 (1987), pp. 29-63.
- SANDELMEL, Samuel, „Herod (Family)”, în *Interpreter's Dictionary of the Bible*, vol. 2, pp. 584-594.
- SANDY, D.B., „John the Baptist's «Lamb of God» Affirmation in Its Canonical and Apocalyptic Milieu”, în *JETS* 34 (1991), 4, pp. 447-460.
- SCHWARTZ, Daniel R., „On Quirinus, John the Baptist, the Benedictus, Melchizedek, Qumran and Ephesus”, în *Revue de Qumran* 13 (1988), 1 / 4, pp. 635-646.

- SCHWARTZ, Joshua J., „John the Baptist, the Wilderness and the Samaritan Mission”, în Gershon Galil and Moshe Weinfeld (eds.), *Studies in Historical Geography and Biblical Historiography*, Supplements to Vetus Testamentum 81, Brill, Leiden / Boston, 2000, pp. 104-117.
- TAYLOR, Joan E., „A graffito depicting John the Baptist in Nazareth?”, în *Palestine Exploration Quarterly* 119 (1987), 2, pp. 142-148.
- TAYLOR, Joan E., „John the Baptist and the Essenes”, în *JJS* 47 (1996), 2, pp. 256-285.
- TAYLOR, T. M., „The Beginnings of Jewish Proselyte Baptism”, în *NTS* 2 (1955-1956), pp. 193-198.
- WEBB, Robert L., „JOSEPHUS on John the Baptist: Jewish Antiquities 18.116-119”, în *Forum* 2 (1999), 1, pp. 141-168.
- WEBB, Robert L., „The activity of John the Baptist's expected figure at the threshing floor (Matthew 3.12 = Luke 3.17)”, în *JSNT* (1991), 43, pp. 103-111.
- WRIGHT, Benjamin G. „A previously unnoticed Greek variant of Matt 16:14: «Some say John the Baptist»”, în *JBL* 105 (1986), 4, pp. 694-697.
- WITHERINGTON, B., „John the Baptist”, în Joel B. GREEN, Scot MCGNIGHT (eds.), *Dictionary of Jesus and the Gospels*, IVP, Downers Grove, Ill. / Leicester, 1992, pp. 383-391.